

STO LET UČEBNICE FARMAKOLOGIE

Karel Chodounský, Praha, Bursík a Kohout 1905, stran 466

Peter Višňovský, Václav Rusek

Farmaceutická fakulta UK, Hradec Králové

To není tisková chyba. Rok vydání této knihy je skutečně 1905. Před sto lety vyšla první česká učebnice farmakologie. Autor, prof. Dr. Karel Chodounský (1843–1931) se tehdy psal s krátkým „y“. I tato malá pravopisná odchylka leccos vysvětluje – tehdejší ovzduší nepřízně německého osazenstva University Karlo-Ferdinandovy, velmi pozdní jmenování mimořádným profesorem (až v 51. roku života), existenční problémy, pro které musel autor po léta provozovat i soukromou praxi a z jejího výnosu financovat svou vědeckou práci. Přitom jako mladý adept vědy byl jedním z posledních asistentů J. Ev. Purkyně. Byl také jedním z prvních redaktorů slovního „Časopisu lékařů českých“. Jeho snahy o „pěstování věd lékařských v jazyku českém“ byly tehdy pokládány za „profanaci a jakési rouhání vědecké... Nebylo dokonalé terminologie, domácí literatura byla přeskrovná...“ (cit. B. Bouček v projevu při příležitosti 80. narozenin prof. Chodounského). Chodounský však neváhal a již v roce 1890 vydal vlastním nákladem a tiskem J. Ottý v Praze „Některé základní rysy theoretické farmakologie“ s francouzským rezumé a asi 250 literárními (zejména časopiseckými) citacemi, uvedenými v textu na jednotlivých stránkách pod čarou. V knize se na 154 stranách pokusil o zpracování některých otázek obecné farmakologie (už i základy biotransformace léčiv – „jakým způsobem se látky v buňce spalují a redukuji“, dále afinita k orgánům – „známo, že jisté látky mají vztah k jistým orgánům“, vztah struktury a účinku a některé další). V doslovu však přiznal, že „...musí laborator chemická a fyziologická velké mezery vyplnit, než bude tato disciplína zaokrouhlena“ (vše cit. z uvedené publikace z r. 1890). Takže ze zpracování systematické obecné farmakologie tehdy sešlo a o patnáct let později vydal autor vlastně „jenom“ speciální farmakologii – na úctyhodných 466 stranách, s abecedním rejstříkem a seznamem citované časopisecké literatury.

Už v úvodu „Farmakologie“ se ocitne čtenář uprostřed problémů, na které narážíme dodnes. Citujme jenom několik myšlenek platných dosud: „...zvíře zkusnou látkou bývá zaplaveno a vše, co se pozoruje, pak jako účinek

jedový se vylučuje...“ (Chodounský zde cituje Schmiedeberga, 1902). Cílem terapie má být člověk, který nemá „...klesnouti na pouhého dodavatele materiálu ke statistice **průměrných** výsledků léčebných method“ (proloženo už v Chodounského textu). Co k tomu dodat z hlediska dnešní „evidence-based“ mediciny?

A dále: „...faktum, že se kliniky a praxe zhusta propůjčily k službám interestů továrních...“, přičemž „...většina těchto terapeutických pojednání se téměř ničím nelišila od ceny obchodních letáků“. „...ba není téměř vědeckého časopisu praktického lékařství, který by nevycházel bez insertní ozdoby všemožných medikamentosních šmejdu... Jest pravda, že toto jednání nemá s vědeckou prací nic společného...“ V duchu tohoto takřka králickým jazykem vedeného vzdechu Chodounského lze aktuálně i pro jednadvacáté století přidat o tři sta let starší citát z Jiříka Třanovského (1636) „Aj zdalíže se to v tento čas nekoná?“.

Chodounský končí svůj úvod po obsáhlém výčtu terapeutických pochybení (na úrovni začátku 20. století – s chybně indikovanými látkami typu antipyrinu, kalomelu, sparteinu, akonitinu a dalších) kategorickým výrokem: „Pokud těžko požadovati, aby internista – praktik znal do všech intimností fyziologický účinek látek a statistiku medicínálních otrav, musíme na tom trvat, aby se direktivám terapeutickým, které na faktech farmakologicky a toxicky zjištěných spočívají, prostě podrobil“. Samotný text dělí autor většinou podle základních chemických struktur (alkohol, fenol, těžké kovy a další) nebo už tehdy známých skupin alkaloidů (např. atropin, chinin), méně často podle účinku na fyziologické děje (stomachika) a systémy (např. „jedy nervové“). Některé ze zde uvedených léčiv mají uplatnění i v současnosti a jejich účinky jsou v knize na úrovni své doby vzniku už dobře popsány včetně dodnes platných indikací (aspirin, nitroglycerin, ze starších digitalis, chinin, atropin), z návykových látek kanabis, kokain, morfin (heroin je však zde ještě doporučován jako sedativum). Zajímavé je autorovo „tažení“ proti generalizovanému užívání antipyretik podpořené vlastním pozorovaním;

Obrázek 1. Prof. Med. Dr. Karel Chodounský
* 18. 5. 1843 Studenka u Boleslavi
† 12. 5. 1931 Praha
a jeho učebnice Farmakologie

váním; zde má Chodounský v mnohém pravdu i dnes. Jeho jazyk a stylistika jsou často velmi osobní, soudy občas dost kategorické, slovník ne vždy diplomatický. Čtenář však z textu cítí zaujetí autora pro věc a také jeho mnohaleté zkušenosti.

Z literárních pramenů čerpal autor zejména na úrovni časopiseckých publikací. Opíral se o 39 už tehdy renomovaných časopisů; z toho je 26 německých, ale je tam také Brit. Med. J. a J. Physiol. (Lond.), časopisy francouzské (Arch. Int. Pharmacodyn.) a samozřejmě i české – např. Čas. Lék. Čes., Sborn. Lék. a další. V textu autor často cituje známá jména (Schmiedeberg, Mečnikov, Cl. Bernard, Pavlov, Quincke a další) s časopiseckým údajem a rokem publikování. Kniha má i pečlivě sestavený věcný rejstřík.

Uhrnem řečeno – jde o průkopnickou publikaci, která sloužila studentům téměř po dvě desetiletí. Pak už přišel K. J. rytíř Lhoták s učebnicí téměř dvojnásobného rozsahu, obsahující i obecnou farmakologii a základy receptury, 157 obrázků, rejstřík věcný i seznam nemocí a indikací. Chodounský byl však první.

Na závěr jedna perlička: Kdo ze čtenářů těchto řádků zná Alarichovu „Medicinu v županu“, vzpomene si jistě na popis zákroku pražského policajta, který žádal uklidit z okna ústavu na Albertově „tu mrtvolu“, jejíž nohy vyčnívaly z okna a pohoršovaly kolemjdoucí. Byly to bosé nohy živého profesora Chodounského, který takto demonstroval svým asistentům vlastním příkladem význam otužování organismu...